

ОПЛАТА ПРАЦІ СУДДІВ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

PAYMENT OF JUDGES: CURRENT PROBLEMS OF THEORY AND PRACTICE

Власенко М.В., аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені професора О.І. Процевського
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Метою статті є характеристика рівня оплати праці суддів як важливої складової забезпечення захисту їх від тиску, що може спричинити вплив на їх рішення або поведінку і таким чином вплинути на їхню незалежність та неупередженість. Автор обґрунтовує думку, що незалежність суддів є ключовою характеристикою судової гілки влади, яка забезпечує здійснення правосуддя для відновлення порушеної справедливості. Відповідно забезпечення незалежності суддів є принциповою позицією для сучасної демократичної держави, зокрема і для України, в якій утвердження і забезпечення прав людини є пріоритетом діяльності держави та її органів. Дана позиція простежується в міжнародних документах, які вказують на незалежність разом з неупередженістю як важливі показники професійної діяльності суддів.

Робиться висновок, що європейський вибір нашої країни зумовив перебудову важливих напрямів її діяльності, зокрема і у сфері судової влади. Підписання, а потім і ратифікація Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони визначили взаємні зобов'язання України та Європейського Союзу щодо їх співробітництва у сфері судової діяльності та напрямів реформування.

Також резюмується, що занижений рівень прожиткового мінімуму для суддів у порівнянні з іншим працездатним населенням падає під ознаки професійної дискримінації. Встановлення окремого, нижчого прожиткового мінімуму для суддів порівняно з іншими категоріями працездатного населення, суперечить принципу рівності, закріпленому у ст. 24 Конституції України, а також міжнародним правовим стандартам щодо недискримінації.

Наголошується, що занижений рівень оплати праці суддів може спричинити відтік висококваліфікованих кадрів у приватний сектор економіки, адже низький рівень оплати праці суддів негативно впливає на їх конкурентоспроможність на ринку праці. Як наслідок, існує ризик втрати професійних кадрів, що негативно позначиться на ефективності та якості судочинства в Україні.

Ключові слова: працівник, трудові права, право на працю, гарантії, суддя, трудова функція, трудове право, посада судді, суддівська винагорода, орган державної влади.

The purpose of the article is to characterize the level of remuneration of judges as an important component of ensuring their protection from pressure that may influence their decisions or behavior and thus affect their independence and impartiality. The author substantiates the opinion that the independence of judges is a key characteristic of the judicial branch of power, which ensures the administration of justice to restore violated justice. Accordingly, ensuring the independence of judges is a fundamental position for a modern democratic state, in particular for Ukraine, in which the establishment and protection of human rights is a priority for the activities of the state and its bodies. This position is traced in international documents that indicate independence along with impartiality as important indicators of the professional activity of judges.

It is concluded that the European choice of our country has led to the restructuring of important areas of its activity, in particular in the field of judicial power. The signing and subsequent ratification of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand, defined the mutual obligations of Ukraine and the European Union regarding their cooperation in the field of judicial activity and the directions of reform.

It is also summarized that the low level of the subsistence minimum for judges compared to the rest of the working population falls under the signs of professional discrimination. The establishment of a separate, lower subsistence minimum for judges compared to other categories of the working population contradicts the principle of equality enshrined in Art. 24 of the Constitution of Ukraine, as well as international legal standards on non-discrimination.

It is emphasized that the low level of remuneration of judges may cause an outflow of highly qualified personnel to the private sector of the economy, since the low level of remuneration of judges negatively affects their competitiveness in the labor market. As a result, there is a risk of losing professional staff, which will negatively affect the efficiency and quality of judicial proceedings in Ukraine.

Key words: employee, labor rights, right to work, guarantees, judge, labor function, labor law, position of judge, judicial remuneration, state authority.

Постановка проблеми. «Здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу» [1, ч. 1 ст. 6]. Дане положення є одним зі стрижневих і навіть концептуальних у системі правосуддя, адже закладає її фундамент, будуючи вектор останньої на досягнення високої мети – відновлення порушеної справедливості.

У цьому контексті, не можна оминати увагою незалежність – ключову характеристику судової гілки влади, яка забезпечує її надійне функціонування та реалізацію вищезазначеної мети: здійснення правосуддя для відновлення порушеної справедливості. Відповідно забезпечення незалежності суддів є принциповою позицією для сучасної демократичної держави, зокрема і для України, в якій утвердження і забезпечення прав людини є пріоритетом діяльності держави та її органів.

Дана позиція простежується в міжнародних документах, які вказують на незалежність разом з неупередженістю як важливі показники професійної діяльності суддів. А забезпечити ці показники має захист «від тиску, що може спричинити вплив на їх рішення або взагалі поведінку суддів і таким чином вплинути на їхню незалежність та неупередженість», який реалізується через

відповідний «рівень винагороди, що виплачується суддям за виконання їх професійних обов'язків» [2, п. 6.1]. Відповідно, саме оплата праці судді, а якщо точніше, то певний її рівень – визнається на міжнародному рівні важливим показником убезпечення від можливого тиску на суддю, що може негативно впливати на здійснення його професійних обов'язків.

На конституційному рівні в Україні також робиться акцент на незалежності суддів. А саме: «незалежність і недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України. Вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється» [3, ст. 126]. Однак, як бачимо, у порівнянні із наведеною міжнародною нормою, різниця очевидна навіть на перший погляд.

У національному контексті на найвищому рівні не встановлено зв'язок між рівнем оплати праці судді та убезпеченням судді від будь-якого тиску. Ці загальнотеоретичні концептуальні відмінності не сприяють визначеності правового регулювання оплати праці суддів та суперечать проєвропейському курсу розвитку України.

Також варто наголосити і на проблемах практичної площини оплати праці суддів, з якими вони будуть продо-

вжувати стикатися у 2025 р.: так, напередодні прийняття Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» пропонувалося залишити «той же прожитковий мінімум в 2102 для визначення базового розміру посадового окладу судді» [4] і в решті решт саме у цьому розмірі його й було визначено на законодавчому рівні [5, ст. 7].

Однак, враховуючи, що для працездатних осіб він встановлений у розмірі 3028 гривень, такі «ножиці» спонукають до роздумів: чому відправною точкою в розрахунку суддівської винагороди виступає сума, нижча майже на 1 000 грн.

Відповідно, дані проблеми є актуальними та вимагають провадження наукової дискусії задля перспектив свого рішення.

Аналіз останніх досліджень. Питання правового регулювання оплати праці суддів не отримали широкого розголосу, не зважаючи на їх міжнародно визначену актуальність. Можна знайти лише поодинокі наукові роботи, присвячені цим проблемам. Зокрема це авторська робота, в якій піднімаються питання оплати праці в період дії режиму воєнного стану [6]. Це робота Т.В. Галайденко, яка вказувала на вплив низької оплати праці суддів на ризик корупційних ризиків [7]. І.О. Грибан провела комплексне наукове дослідження, присвячене розгляду правового регулювання оплати праці за міжнародними нормами, у європейських країнах та перспективам вдосконалення вітчизняного законодавства [8]. Б.В. Яресько розглянув принципи правового регулювання оплати праці суддів [9].

Однак, питання характеристики рівня оплати праці суддів, взаємозв'язку встановлення певного розміру винагороди за працю із здійсненням правосуддя як діяльності із реалізації права людини на працю та одночасно забезпечення кожному права на справедливий суд залишаються поза увагою науковців. А тому зазначена прогалина і визначає мету даної статті.

Мета статті (постановка завдання). Метою даної статті є характеристика рівня оплати праці суддів як важливої складової забезпечення захисту їх від тиску, що може спричинити вплив на їх рішення або поведінку і таким чином вплинути на їхню незалежність та неупередженість.

Виклад основного матеріалу. Європейський вибір нашої країни зумовив перебудову важливих напрямів її діяльності, зокрема і у сфері судової влади. Підписання, а потім і ратифікація Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі: Угода) визначили взаємні зобов'язання України та Європейського Союзу щодо їх співробітництва у сфері судової діяльності. «Співробітництво буде спрямоване, зокрема, на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості та боротьбу з корупцією» [10, ст. 14].

Тобто головними критеріями у забезпеченні функціонування та розвитку ефективної судової гілки влади прогресивна європейська спільнота визнає «гарантування її незалежності та неупередженості та боротьбу з корупцією». Саме це, як бачимо, і визначено фундаментом для співробітництва сторін Угоди. Саме у цьому напрямі і має відбуватись реформування української судової системи. По суті незалежність і неупередженість суддів при виконання ними своїх професійних обов'язків є факторами, які уможливляють справедливий розгляд справи та перемогу справедливості. Тому питання створення такого середовища, в якому саме ці фактори можуть існувати і діяти цікавлять і науковців, і практиків. І вони приходять до спільної думки про взаємозв'язок даних факторів та рівня оплати праці суддів, про безпосередній вплив розміру суддівської винагороди на здатність неупередженого здійснення правосуддя: так, щоб судити по праву, а не на

користь та в інтересах тих осіб, які запропонують матеріальну вигоду.

Так Т.В. Галайденко відмічає, що «у системі гарантій незалежності суддів належне фінансове забезпечення їх посадової діяльності посідає першочергове місце. Воно обумовлюється насамперед почесністю суддівської посади, а також значущістю для держави тих функцій, які виконує суддя». Її думку підтримує Б.В. Яресько [7; 8, с. 274].

І.О. Грибан наголошує, і з цим, вочевидь, варто погодитись, що «для забезпечення незалежності, об'єктивності, справедливості, доброчесності суду в Україні актуальним є питання співрозмірної оплати праці суддів. Без належної оплати праці суддів неможливе виконання завдань судової реформи, оскільки рівень заробітної плати в першу чергу визначає можливості судді матеріально та фінансово забезпечувати себе та свою сім'ю. Відтак питанню оплати праці суддів відведено першочергову роль серед впроваджуваних змін» [8, с. 3].

«Суттєве недофінансування зазвичай має вплив на суддю, який буде намагатися вирішити свої матеріальні проблеми, доповнюючи джерела заробітку хабарами. Недофінансування суддівської системи не може запропонувати рівень зарплат і винагород, які будуть заохочувати та залишати в системі кваліфікованих кандидатів. «You pay peanuts, you get monkeys» – так пояснив, чому зарплата судді в Сінгапурі в 5 разів вища, аніж у США, президент Лі Куан Ю (один з творців сінгапурського «економічного дива»). Цікаво, що в сусідніх до Сінгапура країнах – Бангладеш, Індонезія, Лаос, Непал, Пакистан, В'єтнам, М'янма – недостатнє фінансування судової системи тривалий час сприяло корупції, низькій кваліфікації суддів і порушенню законів» [11].

Для демократичної держави є нагальним створення такої судової системи, яка б працювала на відновлення порушеної справедливості. Тому ці питання неодноразово були предметом уваги Конституційного Суду України, який, провівши детальний аналіз міжнародних документів зробив наступний висновок. «У міжнародних документах з питань статусу та незалежності суддів, зокрема у Монреальській універсальній декларації про незалежність правосуддя (Перша світова конференція з незалежності правосуддя, Монреаль, 1983 рік), Основних принципах незалежності судових органів (схвалених резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та від 13 грудня 1985 року), Рекомендаціях щодо ефективного впровадження основних принципів незалежності судових органів (прийнятих резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 1989/60 та схвалених резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 44/162 від 15 грудня 1989 року), Європейському статуті судді (ухваленому Європейською Асоціацією Суддів у 1993 році), Європейській хартії щодо статусу суддів (10 липня 1998 року), Всесвітній (Універсальній) хартії судді (схваленій Міжнародною Асоціацією Суддів 17 листопада 1999 року, Тайбей (Тайвань), звернуто увагу на необхідність усіма можливими національними та міжнародними органами гарантувати незалежність суддів, у тому числі і здійснювати належне матеріальне забезпечення суддів. "Незалежна судова система потребує відповідної економічної основи. Саме держава повинна забезпечувати судову владу належними ресурсами в достатній кількості для того, щоб запобігти будь-якому впливу, як з боку виконавчої, так і з боку законодавчої влади. Навіть якщо держава потерпає від нестачі фінансових ресурсів, судді та суди, як фундаментальна частина держави, повинні отримувати їхню частину доступного фінансування в повному обсязі настільки, наскільки це можливо" (висновки "Економіка, юрисдикція та незалежність" (Перша експертна комісія Міжнародної Асоціації Суддів, Монтевідео, 21-24 листопада 2005 року)» [12].

Виходячи з зазначеного Конституційний Суд України акцентував увагу на тому, що «Конституція закріплює однаковий юридичний статус суддів через систему гарантій забезпечення незалежності, яка є невід'ємною складовою їхнього статусу. Встановлена система не є їхнім особистим привілеєм, вона пов'язана із набуттям статусу судді, має юридичне призначення, спрямоване на захист прав і свобод людини і громадянина через здійснення правосуддя незалежним і безстороннім судом (суддею)» [12, абз. 6 пп. 3.2 п. 3].

Про належне матеріальне забезпечення суддів як елемент досягнення їх самостійності, свободи неупередженого вирішення судових справ відповідно до внутрішнього переконання як складову принципу незалежності суддів згадується і у Рішенні Конституційного Суду України від 08.06.2016 № 4-рп/2016 Справа № 1-8/2016 [13, п. 2.2].

Тобто життєздатність таких факторів ефективності функціонування судової системи як незалежність, неупередженість, боротьба з корупцією наряду залежить від рівня оплати суддів. Інакше кажучи оплата праці суддів відіграє важливу роль не тільки щодо конкретного судді та його сім'ї із виконанням функції забезпечення особистих потреб. Її роль є набагато більш значущою, бо має посередній вплив на суспільні інтереси сучасного демократичного суспільства: забезпечення прав та законних інтересів громадян.

Доволі цікаво, але в оплаті суддів поєдналися приватні і публічні інтереси. Причому останні значно переважають та мають бути визначальними при прийнятті рішень, що стосуються визначення суддівської винагороди, адже мова йде про перспективи розвитку всієї держави, яка не може ефективно функціонувати без судової гілки влади. І від того, хто її представляє, тобто хто входить до суддівського корпусу, чи є останній укомплектованим тощо залежить здатність держави захистити та відновити порушені права її громадян.

Важливо також акцентувати увагу і на тому, що саме гідна оплата праці є стимулом залучення висококваліфікованих фахівців до суддівської професії. Судова система потребує висококваліфікованих фахівців, які мають ґрунтовні юридичні знання, володіють необхідними компетентностями, що сприяють справедливому вирішенню справ через професійну діяльність судді.

І гідний рівень заробітної плати дозволяє судовій системі як середовищу працевлаштування успішно конкурувати на ринку праці і отримувати кращих фахівців, не програючи приватним компаніям, де доходи є у порівнянні з державним сектором вищими. Відповідно велика завантаженість судів, підвищена відповідальність суддів, високі вимоги до них та членів їх сімей також мають компенсуватися належним рівнем оплати праці. І навпаки, якщо розмір суддівської винагороди є низьким, не відповідає рівню професійної відповідальності та навантаженню, це негативно впливає на залучення професійних кадрів до судової системи, може взагалі спричинити відтік останніх, призводити до зниження якості правосуддя та неспроможності ефективно його здійснювати.

Також важливо наголосити і на даних соціологічних опитувань щодо довіри суддям. На разі довіра суддям серед опитаних соціологами українців є критично низькою, бо лише 12% довіряють судам [14]. Мова йде про те, що суспільна думка також ґрунтується на розумінні, що суддя є зацікавленим у вирішенні справи виключно на правових засадах, а не з урахуванням особистих чи фінансових інтересів тоді, коли він отримує високу оплату своєї праці. А, в свою чергу, недостатня оплата праці може спричинити ситуацію, коли судді змушені шукати альтернативні джерела доходу, що створює ризики конфлікту інтересів та підірвати довіру суспільства до судової системи.

Тому усвідомлення цього безпосереднього зв'язку, ефективної роботи цієї формули: високий рівень оплати

праці суддів → незалежність та неупередженість суддів → відновлення порушених прав та одночасно забезпечення кожному права на справедливий суд має бути фундаментальною засадою функціонування судової системи.

Кроки, які здійснені зараз щодо встановлення зменшеного рівня прожиткового мінімуму в 2102 грн замість 3028 гривень для визначення базового розміру посадового окладу судді в бюджеті України на 2025 рік [5, ст. 7] не вкладаються в цю формулу і відповідно посягають не тільки на особисті інтереси судді як фахівця, що реалізує своє право на працю, а отже має отримувати оплату своєї праці відповідно до витрачених зусиль з урахуванням складності роботи, своєї кваліфікації, а й на зазначені фундаментальні засади функціонування судової системи та її можливості захисту та відновлення порушених прав громадян, закладаючи корупційні ризики.

Більше того, оскільки ми маємо справу із суддями як представниками працездатного населення, то вочевидь виникає закономірне питання чому їх прожитковий мінімум майже на тисячу гривень рахується у меншому обсязі ніж для всіх інших. Дана ситуація вказує на розрізнення осіб за певною ознакою – ознакою сфери професійної діяльності. А це у юриспруденції має назву «дискримінація».

Практика Європейського суду з прав людини має рішення, в яких трактує поняття «дискримінація». Європейський суд з прав людини зазначає у справі «Stummer v. Austria», що «дискримінація означає різне поводження, без об'єктивного та розумного обґрунтування, з особами, що знаходяться у схожих ситуаціях. Фраза «без об'єктивного та розумного обґрунтування» означає, що відмінність у поводженні не переслідує «законної мети» або що немає «розумної співмірності між використовуваними засобами та переслідуваною метою» [15, § 87]. Так само про це йшлося у рішеннях по справі «Andrejeva» [16, § 81].

І.О. Грибан, розглядаючи проблемні питання залежності оплати праці суддів від результатів проходження кваліфікаційного оцінювання, вже застосовувала до цієї ситуації термін «дискримінація». Нею було зроблено висновок на підставі аналізу рішень Європейського суду з прав людини, порівнюючи стан справ із залежністю оплати праці суддів України з тлумаченням принципу недискримінації у трактуванні даного органу, «що є підстави вважати закріплену в законодавстві України залежність дискримінацією» [8, с. 125].

Видається, що ситуація, яка склалася із визначенням спеціального розміру прожиткового мінімуму для суддів в 2102 грн замість 3028 гривень для визначення базового розміру посадового окладу судді в бюджеті України на 2025 рік також містить ознаки дискримінації і має бути виправленою. Адже прожитковий мінімум є визначальним соціально-економічним показником та юридичною гарантією. Його розмір вираховується на підставі задоволення базових потреб людини.

Встановлення для суддів окремого прожиткового мінімуму у розмірі 2102 грн, що є нижчим за рівень у 3028 грн для працездатних осіб, порушує принцип рівності, дискримінує суддів за професійною ознакою, що є порушенням ст. 24 Конституції України, за якою «громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [3, ст. 24]. Даний підхід порушує принцип рівності у сфері реалізації права на працю і є формою професійної дискримінації.

Висновки. Отже, на підставі дослідження, проведеного у даній статті, можна зробити наступні висновки:

1. Європейський вектор розвитку України обумовлює необхідність реформування вітчизняної судової системи. Підписання та ратифікація Угоди про асоціацію між Укра-

іною та ЄС визначили співпрацю у сфері судочинства, зокрема у напрямку забезпечення незалежності, неупередженості суддів та боротьби з корупцією, що вимагає спрямування дій на зміцнення судової влади відповідно до європейських стандартів.

2. Гідний рівень винагороди, що виплачується суддям за виконання їх професійних обов'язків, є ключовим фактором забезпечення незалежності та неупередженості суддів при здійсненні правосуддя. Гідна оплата праці суддів наряду впливає на їхню спроможність приймати об'єктивні та неупереджені рішення. Тим більше, що досвід інших країн свідчить, що низький рівень оплати праці суддів корелює з корупційними ризиками та зниженням якості правосуддя.

3. Занижений рівень прожиткового мінімуму для суддів у порівнянні з іншим працездатним населенням підпадає під ознаки професійної дискримінації. Встановлення окремого, нижчого прожиткового мінімуму для суддів порівняно з іншими категоріями працездатного населення суперечить принципу рівності, закріпленому у ст. 24 Конституції України, а також міжнародним правовим стандартам щодо недискримінації.

4. Занижений рівень оплати праці суддів може спричинити відтік висококваліфікованих кадрів у приватний сектор економіки. Низький рівень оплати праці суддів негативно впливає на їх конкурентоспроможність на ринку праці. Як наслідок, існує ризик втрати професій-

них кадрів, що негативно позначиться на ефективності та якості судочинства в Україні.

5. Суспільна довіра до судової влади наряду залежить від рівня оплати праці суддів. Соціологічні дослідження свідчать про критично низький рівень довіри громадян до судової системи. Адекватна до здійснення професійної діяльності суддівська винагорода сприяє формуванню суспільного сприйняття судді як неупередженого арбітра, що приймає рішення виключно на основі закону.

6. Недостатня суддівська винагорода формує потенціал корупційних ризиків. Досвід різних країн доводить, що низька оплата праці суддів сприяє поширенню корупції, створює передумови для пошуку ними додаткових, у тому числі неправомірних, джерел доходу.

7. Висока, гідна оплата праці суддів є запорукою забезпечення незалежності та неупередженості суддів у своїй професійній діяльності, дотримання принципу верховенства права та є засадою для розбудови демократичного суспільства. Високий рівень суддівської винагороди сприяє формуванню професійного суддівського корпусу з висококваліфікованих фахівців, що є запорукою захисту прав і свобод громадян.

Проблеми правового регулювання оплати праці суддів не можуть бути вичерпаними даною роботою і мають широкі перспективи для подальших наукових розвідок, зокрема у площині дослідження недискримінації за професійною ознакою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про судоустрій та статус суддів. Закон України від 02.06.2016р. №1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
2. Європейська хартія про статус суддів. 10.07.1998. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/05.pdf>.
3. Конституція України. *Верховна Рада України*: Закон від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР: URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
4. У 2025 р. пропонується визначати оклади суддів, виходячи із «замороженого» мінімуму 2102. Судово-юридична газета. 06.07.2024. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/304672-v-2025-godu-predlagaetsya-opredelyat-oklady-sudey-iskhodya-iz-zamorozhennogo-minimuma-v-2102-grn>.
5. Про Державний бюджет України на 2025 рік. Закон України від 19.11.2024 № 4059-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text>.
6. Власенко М.В. Щодо особливостей виплати суддівської винагороди в умовах воєнного стану як різновиду соціальної гарантії на час виконання державних або громадських обов'язків Актуальні проблеми захисту прав громадян України на працю та соціальний захист на шляху до Євроінтеграції: тези доп. та наук. повідомл. учасників XII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 7 жовт. 2022 р.) / уклад. О. Г. Середя, О. М. Ярошенко, О. В. Соловйов; за ред. О. Г. Середи. Харків, 2022. С. 262-266. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/8777>.
7. Галайденко Т. В. Фінансово-правові гарантії принципу незалежності суддів. *Право і суспільство*. 2011. № 1. С. 88–95.
8. Грибан І.О. Правове регулювання оплати праці суддів в умовах євроінтеграції України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Східноукраїнський Національний університет ім. Володимира Даля, Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ. 2018. 202 с.
9. Яресько Б.В. До характеристики принципів правового регулювання оплати праці суддів. *Юридична наука*. 2020. №8 (110). С. 274-281. URL: <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/416>.
10. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода, Міжнародний документ від 27.06.2014 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
11. You pay peanuts, you get monkeys, або чому дешеві судді – це надто дорого. Ціна держави. 03.09.2017. URL: <https://cost.ua/585-salaries-of-judges/>.
12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин третьої, десятої статті 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у редакції Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 04.12.2018 р. № 11-п/2018. Справа № 1-7/2018(4062/15). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-18#Text>.
13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої, абзаців першого, другого, четвертого, шостого частини п'ятої статті 141 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та положень пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» (справа про щомісячне довільне грошове утримання суддів у відставці). 08.06.2016. № 4-рп/2016. Справа № 1-8/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-16#Text>.
14. Серед українців довіра до судів та прокуратури є критично низькою – дослідження. Zmina. 09.01.2025. URL: <https://zmina.info/news/sered-ukrayincziv-dovira-do-sudiv-ta-prokuratury-ye-krytychno-nyzkoyu-doslidzhennya/>.
15. European Court of Human Rights, Stummer v. Austria [GC], Application No. 37452/02, 7 July 2011. URL: <https://compendium.itcilo.org/en/compendium-decisions/european-court-of-human-rights-stummer-v-austria-gc-application-no-37452-02-7-july-2011>.
16. Справа «Андреева проти Латвії» – [Ukrainian Translation] summary by the Lviv Laboratory of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr#%7B%22itemid%22%3A%22001-126283%22%7D>.